

OLÁH JÁNOS

A Közel születése és utóélete

(részlet)

A '68-as, '69-es év fordulójának szilveszterét egyedül, az utcán töltöttem. Hideg volt, fáztam, körülöttem vadul kavargott a léggömböket rángató, dudáló, részeg tömeg: az volt az érzésem, egyedül én vagyok józan. Mégsem mentem haza: mint orvos az ideg-görcsben rángatózó beteget, úgy figyeltem a várost, és közben magamat is. Valami rendkívüli vibrálást éreztem a légkörben, azt éreztem, hogy itt és most semmi sem az, aminek lennie kéne. Mindenki a gulyáskommunizmus beköszöntének örvendett, pedig egy évtized sem telt el azóta, hogy az '56-ot követő bosszúhadjárat hivatalos, bírósági döntésekkel és „törvényes” akasztásokkal szegélyezett szakasza 1961. augusztus 26-án a Baross téri felkelőcsoport három tagjának, Nickelsburg László parancsnoknak, Hátori István és Kovács Lajos felkelőnek a kivégzésével véget ért. Ráadásul csak a bosszúállás hivatalos szakasza zárult le. A szájról szájra terjedő hírek arról beszéltek, hogy a bosszúhadjárat más szín alatt, a látszat-törvényesség álarcát is levetve, titokban továbbfolyik. Alapelvei is megváltoztak. Egyik tiszthelyettes-képzésre vezényelt sorkatona ismerősöm mesélte megdöbbenve, mire tanították ott a felettesei. A kiskatonát büntetni kell, ez volt az első tétel, amely tulajdonképpen elfogadható lett volna egy erőszakszervezet esetében. Ismerősömet a második tétel döbbsentette meg, amely szerint a katonát nem azért kell büntetni, amit valóban elkövet, hanem valami egészen más, mondvacsinált vétségért. Azért, hangzott a magyarázat, mert ha tudja a katona, miért kapta a büntetést, alkalmazkodva a szabályokhoz, képes lesz beilleszkedni a rendszerbe. A cél pedig nem ez, hanem az, hogy a katona féljen. Ha nem tudja, miért kapta a büntetést, kialakul benne a folyamatos félelemérzet, s használható alannyá válik. Ez a fegyelmezési képlet volt egyben az akkori társadalomszervezés filozófiájának alapja is.

Ceruza, papír mindig volt a zsebemben, gémberegett ujjakkal jegyeztem föl a trombitaharsogásból kiszivárgó szavakat: „A horpadt éj, / trombiták horpadásai / az éjszakában / rátalál a hiányra. / Ki kell tölteni, / mindegy, ki tölti ki / a hiányt! / A kényszer, /

ahogy minket megítél, / megítélhető maga is / valaki által. / Zajok parancsszava / a rendszertelenségbe ágyazódva: / trombiták, kereplők, emberi / hangok, autódudák. / Mindez / a kifejezőerő próbája, / nincs messze már / az érthetőség határaitól, / az igazi parancsszavaktól.” „A hiány / hidege / s bőrünk / hol összeér, / megvethetetlen a láb, / nem hely / és nem idő / a lét új üteme, / elképzelt dimenzió, / át nem élt, / de átélhető / halálnem.” „Dúdolható dalok némasága a némaság.” „Nagyhatalmi parádék / kosztümös forgatása.” „Leheletnyi távolságra / az erőszak. / A lázadás / talán csak önmagunk / fölétetése / fegyverrel a kézben / vagy fegyvertelenül / különös lángolás.”

Nagyjából ennyi került az alkalmi jegyzetfüzetbe, a *Fordulópont* című, később tízoldalassá terebélyesedő vers alapmotívumai. Az önkéntes tűzhalál kísérlete nemcsak Jan Palach példája nyomán volt jelen a szilveszteri örületben, de érezni lehetett, hogy a halál előszele, saját halálunk előszele süvít a szeles körüti éjszakában. Az előérzet hamar beigazolódott. Január 20-án a tizenhét éves Bauer Sándor a Nemzeti Múzeum kertjében, nemzeti zászlóval a kezében lángra gyújtotta magát, hogy tiltakozzék a szovjet megszállás ellen. Mindez titokban történt, de mindnyájan tudtunk róla: akkoriban titkos szóbeszédnek útján terjedtek a valódi hírek.

Mivel a versnek, amely e lakhatatlan világban való tévelygésünket próbálta ábrázolni, többszörösen visszatérő alapmotívuma a tűzhalál, nem gondoltam rá, hogy egyhamar megjelenhet. Tulajdonképpen nem is másoknak, nem is az olvasóknak szántam, csak önmagamnak, azokkal a kétségekkel akartam szembenézni, amelyek akkor, azon a szilveszteréjszakán különös erővel kerítettek hatalmukba, s amelyeket Bauer Sándor önkéntes tűzhalála néhány nappal később még jobban elmélyített.

A sors furcsa véletlene, hogy a következő év fordulóján Darvas József pártfogásának köszönhetően megjelent a Kilencek *Elérhetetlen föld* című antológiája. Három verset távolított el belőle a cenzúra. Az enyémekek közül a *Szarka várost* kellett kihagyni. Ennek helyére került az akkor elkészült *Fordulópont*. Talán túlzott személyessége miatt nem vette észre senki, vagy azért nem, mert hangvétele mindkét kordivattól, az egyértelmű, forradalmi pátosztól és a mindent kétségbevonó iróniától egyformán távol állt. Ugyanaz a kétségbeesett önkeresés szülte, és ugyanaz a szemlélet jellemzi, mint az akkor éppen keletkezőben lévő *Közelt*.